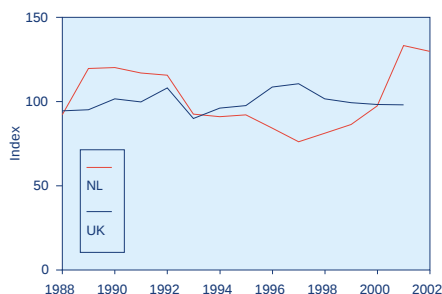

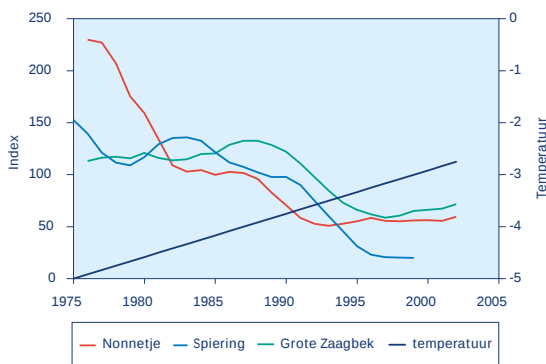
Midwintertelling januari 2003: Europese verschuivingen door klimaatveranderingen?

Foto: Philip Friskorn

Figuur 1. Gecombineerd aantalsverloop van Bergeend, Smient, Wintertaling, Pijlstaart en Slobeend in Nederland in vergelijking met Groot-Brittannië. Hierbij zijn de afzonderlijke soortindexen meetkundig gemiddeld en is het seizoen 1987/88 op 100 gesteld. De indexen voor Groot-Brittannië zijn afkomstig van de Wetland Bird Survey van de BTO, WWT, RSPB en JNCC.

Figuur 2. Aantalsverloop van Nonnetje en Grote Zaaibek in de Zoete Rijkswateren in vergelijking met de spieringstand in het IJsselmeer. Gegeven is het langjarige gemiddelde (index). De trend voor Nonnetje en Grote Zaaibek is bovendien gecorrigeerd voor effecten van strenge winters. Daarnaast is ook de lineaire ontwikkeling van de gemiddelde wintertemperatuur in Litouwen weergegeven (L. Raudonikis in Acta Zoologica Lituanica 2001). De spiering-gegevens zijn ontleend aan de Watersysteemrapportage IJsselmeer en Markermeer 2000 van het RIZA.

Afgelopen januari werd de 38e midwintertelling van watervogels in Nederland uitgevoerd. De omstandigheden waren echter verre van ideaal: overvloedige regen zorgde voor een nat pak en beslagen telescopen. Tegelijk zorgde die regen wel voor ondergelopen uiterwaarden en plas-dras situaties in het agrarisch gebied: ideale uitgangspunten voor grote aantallen watervogels. Getuige de telformulieren die op dit moment bij de regio-coördinatoren binnenstromen, heeft het weer er ook niemand van weerhouden op pad te gaan, en eigenlijk hadden we ook niet anders verwacht van onze geharde tellers. De resultaten zijn zo kort na de telling nog verre van compleet. Wel hebben we inmiddels een goed beeld van de vorige telling in januari 2003.

Koud in december

De midwintertelling in 2003 vond onder betere omstandigheden plaats dan die van afgelopen januari. Het weer voorafgaand aan en tijdens de telling was enigszins vergelijkbaar met het seizoen 2001/02, dat gekenmerkt werd door een vorstperiode in december en milde weersomstandigheden in januari. December 2002 was evenwel kouder, wat zorgde voor uitgebreide ijsbedekking op grote wateren, terwijl grote delen van IJsselmeer, Markermeer en Waddenzee waren dichtgevroren. Er werden bijna 4,5 miljoen watervogels geteld (incl. ganzen en zwanen), verdeeld over 125 soorten. Tabel 1 geeft de telresultaten voor de algemenere soorten, met ter vergelijking ook de gemiddelde januari aantallen van de vijf voorafgaande seizoenen. Ten opzichte van dit gemiddelde namen er evenveel soorten toe als af (respectievelijk 38% en 37%); de rest bleef ongeveer gelijk.

Uitschieters en achterblijvers

Voor het derde achtereenvolgende jaar waren Dodaars en Geoarde Fuut duidelijk talrijker dan gemiddeld. Bij Futen, daarentegen, veranderde er weinig aan de aantallen die we uit de laatste winters gewend zijn, maar gaat het wel om veel minder vogels dan eind jaren negentig. De bijna 24.000 Aalscholvers - het grootste aantal sinds het begin van de midwintertellingen - vormen een uitschieter naar boven. Opvallend, aangezien de Europese broedpopulatie momenteel stabiel is. Kennelijk wordt ons land in toenemende mate interessant als overwinteringsgebied.

Dat lijkt ook op te gaan voor Pijlstaarten, die zowel in 2002 als 2003 in relatief grote aantallen overwinterden. Van de duikenden en zee-eenden bleven alleen Kuifeend en Brilduiker (en de veel schaarsere Grote Zee-eend) op niveau. Tafelend, Topper, Eider en

Zwarte Zee-eend bleven achter bij het vijfjarig gemiddelde. Het aantal Eiders vormde zelfs een dieptepunt sinds 1993. In tegenstelling tot voorgaande jaren werden nu wel weer de grootste aantallen in de Waddenzee geteld, en niet op de Noordzee. Zaaibekken waren - niet verwonderlijk na de koude in december - vrij talrijk, waarbij Nonnetje en Grote Zaaibek spectaculaire concentraties in het IJsselmeergebied vormden.

Onder de steltlopers behoeven de problemen van Scholekster en Kanoet inmiddels weinig toelichting meer. Voor beide soorten waren de aantallen in januari 2003 opnieuw lager dan gemiddeld over de voorgaande vijf jaren. De lage aantallen van Kluut, Bontbekplevier, Goudplevier, Kievit, Kemphaan en Watersnip, soorten die in ons land de noordgrens van hun winteraantal bereiken, worden verklaard door de vorst in december. Dit geldt vermoedelijk ook voor het opvallende aantal Drieteenstrandlopers. Al eerder zijn bij deze soort influxen bij strenge vorst vanuit de meer noordelijke Waddenzee-landen beschreven.

Bij de meeuwen nemen Zilvermeeuw en Grote Mantelmeeuw af (ook over langere termijn gezien), terwijl de Kleine Mantelmeeuw de laatste jaren ook in de winter wat vaker in Nederland wordt waargenomen. De eerder signaleerde neergang van Strandleeuwrik en Sneeuwgorz zet door; de Frater herstelde iets van de dip in de voorgaande jaren. Bijzonder in januari 2003 waren verder de grote aantallen Kuifduikers (115), Grote Zilverreigers (144), Kleine Zilverreigers (124), Krooneenden (71) en zeldzame soorten als Grote Tafelend en Ringsnaveleend. Blijkens de aantallen Heilige Ibben, Mandarijneenden, Chileense Smienten en Rosse Stekelstaarten is het inmiddels een goed gebruik om ook de aantallen exoten te tellen; een verheugende ontwikkeling want het is van belang gebleken de ontwikkelingen bij

Foto: Jan van de Kam

dergelijke soorten goed te volgen (denk aan de discussie omtrent hybridisatie van Rosse Stekelstaarten en de zeldzame Witkoppeend).

Verschuivingen in overwinteringsgebied?

Samen met Nederland herbergen de Britse Eilanden de grootste watervogelconcentraties in NW-Europa. En net als in ons land kent het tellen van watervogels bij de Britten een lange traditie. In de jaren zeventig en tachtig stelden ze een toename van watervogels vast. Inmiddels is die opwaartse trend gestabiliseerd. Diverse soorten nemen zelfs af, en bij een aantal steltlopers verplaatsen de concentraties zich van de westkust naar de oostkust. In dit verband is het opvallend dat soorten als Rosse Grutto en Zilverplevier, parallel aan de afname in Groot-Brittannië, bij ons toenemende winteraantallen laten zien. Binnenkort gaat onze Britse zusterorganisatie, de BTO, uitzoeken of zulke verschuivingen op de schaal van heel NW-Europa zijn optreden. En een belangrijke vraag daarbij is of hier klimaatveranderingen in het spel zijn. Door de tendens naar mildere winters is het immers denkbaar dat watervogels 's winters minder ver trekken, en eerder geneigd zijn op het continent te blijven. Zoals figuur 1 laat zien, gaat dit niet alleen op voor Zilverplevier en Rosse Grutto, maar mogelijk ook bij sommige eenden. Tot aan 1993 lijken de trends hier aan beide zijden van de Noordzee gelijk op te gaan. De twee strenge winters in Nederland rond 1996 en 1997 zorgden voor een toename in Engeland en een afname bij ons. Recent is in Nederland sprake van een sterke toename, en blijven de Engelse aantallen stabiel of nemen ze licht af. Het is nog veel te vroeg om te beweren dat deze trends daadwerkelijk door klimaatverandering worden veroorzaakt. De hypothese van klimaatverandering wordt regelmatig gebruikt om processen die we nog niet snappen op een hoop te gooien, terwijl er (ook) andere oorzaken aan ten grondslag kunnen liggen. Zo blijft de afname van Zilverplevier en vooral Rosse Grutto niet beperkt tot de Britse Eilanden, en vindt deze ook plaats in het noordelijk deel van de Waddenzee (Schleswig-Holstein). Kennelijk is er bij deze soorten dus meer aan de hand.

Minder zaagbekken: weer of voedsel?

Een ander mogelijk effect van klimaatveranderingen zijn verschuivingen op het Europese continent zelf, en dan denken we vooral aan soorten die normaliter in het Oostzeegebied overwinteren en pas bij strenge vorst naar onze contreien komen. Zowel Nonnetje als Grote Zaagbek vertonen

sinds 1975 een afname in Nederland (figuur 2). Bij deze trends is gecorrigeerd voor wintereffecten (zaagbekken reageren sterk op strenge winters) en je zou kunnen zeggen dat de trend in figuur 2 de aantalsontwikkeling over alleen 'gemiddelde' winters laat zien. Terwijl beide soorten in ons land gestaag afnemen, worden in het Oostzeegebied (bijv. Litouwen) stijgende wintertemperaturen gemeld, met minder sneeuw en korter bevroren wateren. Het is goed mogelijk dat de noordelijke gebieden hierdoor aantrekkelijker worden om te overwinteren. Er worden recent in het Oostzeegebied dan ook hogere aantallen waargenomen, maar er bestaat tevens nog veel onzekerheid over de precieze overwinteringsgebieden en de aantallen enkele decennia eerder. Een blik op de bij ons (IJsselmeergebied) beschikbare voedselbronnen leert bovendien dat ook de verminderde voedselbeschikbaarheid de zaagbekken parten zou kunnen spelen in Nederland. Ook hier geldt dus: klimaateffecten zijn denkbaar, maar hoeven niet de enig sturende factor te zijn voor de waargenomen aantalsveranderingen.

Bedankt!

Het bovenstaande maakt duidelijk dat een, op zo'n grote internationale schaal uitgevoerd project als de midwintertelling, zich niet alleen leent voor populatieschattingen maar ook diensten kan bewijzen in onderzoek naar klimaatveranderingen of relaties tussen vogels en voedsel. Niemand weet precies hoe de watervogelbevolking in ons land er over 25 jaar uitziet, maar het blijft ook in de context van het veranderende winterklimaat een uitdaging jaar in jaar uit de aantallen en verspreiding te blijven documenteren. Midwintertellingen zijn een zaak van de lange adem. Het is dan ook een groot goed dat al decennialang zo velen vrijwillig op pad gaan om tellingen uit te voeren. Zowel waarnemers als regiocoördinatoren worden zeer bedankt voor hun inspanningen. Nog 12 jaar en we hebben een halve eeuw vol gemaakt!

Marc van Roomen, Erik van Winden
& Jeroen Nienhuis

Tabel 1. Getelde aantallen van algemene soorten in Nederland in januari 2003 (voorlopige cijfers) en het gemiddelde in 1998-2002 (afgerond) ter vergelijking.

Soort	2003	1998-2002
Dodaars	3128	2124
Fuut	18.280	20.278
Geoorde Fuut	552	287
Aalscholver	23.726	15.476
Blauwe Reiger	5677	5945
Ooievaar	291	235
Bergeend	55.688	47.046
Smient	797.102	699.334
Krakeend	14.889	13.532
Wintertaling	22.264	25.881
Wilde Eend	411.349	434.512
Soepeend	12.728	10.441
Pijlstaart	22.200	15.204
Slobeend	3736	3805
Tafeleend	37.841	44.654
Kuifeend	151.759	144.239
Topper	53.335	54.144
Eider	120.199	111.265
Zwarte Zee-eend	60.525	70.644
Grote Zee-eend	926	561
Brilduiker	14.720	15.816
Nonnetje	6065	3281
Middelste Zaagbek	6912	6218
Grote Zaagbek	20.581	6533
Blauwe Kiekendief	307	247
Waterhoen	15.892	14.099
Meerkoet	254.362	229.198
Scholekster	209.123	234.433
Kluut	894	1150
Bontbekplevier	192	348
Goudplevier	1359	33.386
Zilverplevier	19.609	18.867
Kievit	17.996	62.344
Kanoet	49.434	89.851
Drieteenstrandloper	7151	6092
Bonte Strandloper	156.552	178.673
Kemphaan	170	443
Watersnip	230	700
Grutto	269	229
Rosse Grutto	56.207	34.293
Wulp	122.211	137.639
Tureluur	8760	9542
Steenloper	3503	3886
Kokmeeuw	162.962	176.983
Stormmeeuw	177.836	177.843
Kleine Mantelmeeuw	335	545
Zilvermeeuw	112.175	127.863
Grote Mantelmeeuw	8189	9869
Strandleeuwerik	392	752
Frater	2702	2145
Sneeuwgors	450	959

ACTIEF IN DE REGIO

Oehoes, grensgevallen (of randfiguren)!

Vogelend Nederland werd in 2002 verrast met het bericht dat er, naast de bekende Limburgse Oehoes, ook een oehoepaar had gebroed in de Achterhoek. Het eerste geval buiten Limburg. De schitterende foto in de broedvogelatlas van een van de reuze uilskuikens maakte zo nieuwsgierig dat we contact zochten met een van de betrokkenen van het eerste uur: Gejo Wassink.

Lees Twirre

Twirre is een driemaandelijks tijdschrift voor natuurstudie, -bescherming, -voorlichting en -beleid in Friesland. Naast een gevarieerd en breed aanbod aan veldbiologische artikelen bevat het tijdschrift onder meer mededelingen van de Friese vereniging voor veldbiologie (FFF), nieuws van de Wielenwerkgroep en nieuws uit de Friese natuurterreinen van It Fryske Gea, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. In 2004 viert Twirre haar 15e jaargang. Een jubileum, waarvoor de lay-out van het tijdschrift een gedaanteverwisseling zal ondergaan. Voor de liefhebbers blijft de inhoud onverminderd interessant met bijdragen over Aalscholvers op Friese slaapplaatsen, broedvogels van Ameland in 1987-2001, winter-Grutto's bij Harlingen in 1998-2003, ontwikkelingen van broedvogels in de zomerpolders, boezemlanden en moerassen van het centrale merengebied, broedvogels van laagveenmoeras De Deelen, Kleine Rietganzen op slaapplaatsen in Zuidwest-Friesland, een themanummer over de toekomst van de Friese natuur, etcetera. Wie meer wil weten over natuur en vogels in Friesland, leest dus Twirre.

Een abonnement op Twirre kost € 9,60 per jaar, losse nummers kosten € 3,30. Voor meer informatie: Stichting Twirre, p/a O. Postmaweg 32, 8915 DP Leeuwarden, tel.: 058-2133103, e-mail: twirre.redactie@planet.nl.

Gejo Wassink is bestuurslid van VWG Zuidoost-Achterhoek en een bezig baasje, zo blijkt tijdens een geanimeerd onderhoud in het landelijke Lievelede ten noordwesten van Winterswijk. Hij is niet alleen bestuurslid maar vult ook een aanzienlijk deel van het verenigingsblad de Leunink. 'Leunink is Achterhoeks voor Huismus' zegt Gejo. Roofvogels vormen zijn grote passie. Al 30 jaar lang houdt de Vogelwerkgroep alle roofvogels bij in de Zuidoost-Achterhoek. Het intensieve onderzoek wordt uitgevoerd door enthousiastelingen die vaak jarenlang betrokken blijven. Zo ook Gejo, die in ieder vrij uur bezig is met onderzoek of ringwerk. Vlakdekkend nesten opsporen, klimijzers onder en klimmen maar. Gejo is jarenlang tevens medewerker aan BMP en PTT geweest, maar de kromsnavele slokten zoveel tijd op dat deze tellingen niet meer konden worden gecombineerd met het roofvogelonderzoek.

Een paar jaar geleden werd hij gebeld, of hij ook een ringvergunning voor Ransuilen had. En of hij die wilde ringen. Omdat de dagroofvogels voorrang hadden, hield hij de boot in eerste instantie af. Niet veel later werd hij weer gebeld met de vraag hoe groot Ransuilen eigenlijk zijn, want deze waren toch wel erg groot. Toen hij in de buurt was, besloot hij een kijkje te nemen. Een boer uit de naaste omgeving liet hem enkele foto's zien van een paar uilskuikens. Verwarring! Waren dit wel Ransuilen? De plaatjes werden over internet naar Limburgse kenners gestuurd. Daar kwam het verlossende woord: het waren jonge Oehoes, het eerste broedgeval voor de Achterhoek.

Om verstoring te voorkomen, werd dit alleen in kleine kring bekend gemaakt. Enkele leden van de vogelwerkgroep, met Gejo als animator, besloten het oehoepaar te volgen. Er werd vooral onderzoek naar prooiresten gedaan. Wat bleek, de Achterhoekse Oehoes hebben in het najaar en winter vooral Houtduiven op het menu, en tijdens het broedseizoen postduiven. Hoewel Oehoes bekend staan als toppredator en haast alles eten wat hen voor de klauwen komt (in Duitsland zijn ook huiskatten als prooirest teruggevonden, en zelfs een teckel met halsband!), worden de Buijzerts en Haviken uit de Achterhoek (voorlopig?) nog met rust gela-

ten, misschien omdat er genoeg duiven zijn. Het bosje waar de Oehoes in 2002 broedden werd helaas gekapt. In de omgeving werden kunstnesten opgehangen om de Oehoes te verleiden daar te gaan broeden, maar dat leek zonder succes te verlopen. Bezoeken in het vroege voorjaar van 2003 leverden niets op. Geen reuzenuil te bekennen. Wie schetst de verbazing toen in mei toch jonge Oehoes werden gesignaleerd, op een van de kunstnesten. De stiekemers hadden toch gebroed! Zo kon het (prooi)onderzoek weer verder gaan. Intussen was het balletje gaan rollen en Gejo in contact gekomen met enkele Duitse Oehoe-experts. De Duitsers waren vooral benieuwd naar het feit dat deze Oehoe op een (kunst)nest in een boom broedde. Dat kenden ze in Duitsland niet, want daar nestelen ze eigenlijk alleen op rotswanden (behalve in Schleswig Holstein, waar ze ook in bomen broeden), soms ook op de grond (hellingbossen). Regelmatig reist Gejo nu naar Duitsland om meer gegevens over de Duitse Oehoes te verzamelen en te overleggen met de Duitse collega's.

Alle vrije uren worden inmiddels in de Oehoes gestoken, en dat vergt soms veel van het gezin dat ook de nodige aandacht verdient. 'Getrouwd zijn met een vogelaar, is voor de partner soms een (z)ware beproeving', verontschuldigt hij zich. Gejo heeft inmiddels van school, waar hij speciaal onderwijs geeft aan moeilijk lerende kinderen, een aantal weken verlof opgenomen om zich dit voorjaar weer helemaal op de Oehoes te kunnen storten. 'Ik wil ze zo'n jaar of vijf volgen en prooiresten verzamelen en kijken hoe alles zich ontwikkelt. Op twee andere locaties zijn inmiddels ook al Oehoes waargenomen. Spannend. Ik vermoed dat in de Nederlandse grensstreek uiteindelijk wel zo'n 15 paar Oehoes zouden kunnen gaan broeden. Vooral in Twente, waar de bossen eigenlijk veel geschikter zijn dan in de Achterhoek, verwacht ik Oehoes', besluit Gejo. 'Dat doe ik het liefst, actief bezig zijn met een soort, gegevens verzamelen, ze direct in de computer stoppen en ermee stoeien.' Hij kan nog uren doorpraten, maar de kinderen moeten naar bed. Na een laatste kop koffie neem ik afscheid van een bevlogen vogelaar.

Harvey van Diek